

УЗБЕКИСТОН ХУДУДЛАРИДА ҚИШЛОҚ ХЎЖАЛИГИ
МАҲСУЛОТЛАРИНИ ИШЛАБ ЧИҚАРИШ САМАРОДОРЛИГИ
ТАҲЛИЛИ

АНАЛИЗ ЭФФЕКТИВНОСТИ ПРОИЗВОДСТВА
СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОЙ ПРОДУКЦИИ В УЗБЕКИСТАНЕ

ANALYSIS OF THE EFFICIENCY OF AGRICULTURAL PRODUCTION
PRODUCTION IN UZBEKISTAN

¹Abishov Muhammed Sarsebaevich, ²Jaksimova Zuxra Rustem qizi

¹Candidate of Economics, Associate Professor
Teacher of Karakalpak State University

²Student of Karakalpakstan Institute of Agriculture and Agrotechnologies

zuxrajaksimova077@gmail.com.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.11027616>

Аннотация. Илмий мақолада қишлоқ хўжалик маҳсулотларини ишлаб чиқариш ва аҳолини озиқ-овқат маҳсулотлари билан тўлиқ таъминлаш бўйича долзарб масалалар қўзғатилган. Қишлоқ хўжалиги маҳсулотларни ишлаб чиқаришида жаҳон статистик маълумотлари мисол тарихасида келтирилган. Худудта қишлоқ хўжалик маҳсулотларини ишлаб чиқариш бўйича йиллар бўйича статистик маълумотлар таҳлил қилинган ва таҳлил натижалари бўйича хулосалар берилган. Қишлоқ хўжалик маҳсулотларини ишлаб чиқаришида ҳосилдорликни ошириш ва аҳолини озиқ-овқат маҳсулотларига бўлган талабини тўлиқ қониқтириш бўйича фикр ва таклифлар берилган.

Аннотация. В научной статье затронуты актуальные вопросы производства сельскохозяйственной продукции и полноценного обеспечения населения продовольствием. Приведены статистические данные мира по производству сельскохозяйственной продукции. Проанализированы статистические данные о производстве сельскохозяйственной продукции в регионе. По результатам анализа региона сделаны выводы. Приведены мнения и предложения по повышению урожайности производства сельскохозяйственной продукции и полному удовлетворению спроса населения на продукты питания.

Abstract. The scientific article raises topical issues of agricultural production and adequate food supply for the population. World statistics on agricultural production are provided. Statistical data on agricultural production in the region is analyzed. Based on the results of the analysis of the region, conclusions were drawn. Opinions and proposals are given to increase the productivity of agricultural production and fully satisfy the population's demand for food.

Таянч иборалар: қишлоқ хўжалик маҳсулотлари, ишлаб чиқариш, озиқ-овқат маҳсулотлари, аҳоли талаби, жаҳон статистик маълумотлари, статистик маълумотлар таҳлили, ҳосилдорлик ва талабни тўлиқ қониқтириш.

Ключевые слова: сельскохозяйственная продукция, производство продукты питания, спрос населения, мировая статистика, анализ статистических данных, результаты анализа, выводы, производительность, полное удовлетворение спроса.

Keywords: *agricultural products, food production, population demand, world statistics, statistical data analysis, analysis results, conclusions, productivity, full satisfaction of demand.*

Жаҳонда қишлоқ хўжалик маҳсулотларининг ишлаб чиқарилиши ва унинг самарадорлигини ошириш, аҳолини озиқ-овқат маҳсулотлари билан таминлашда муҳим аҳамият касб этади. Аҳолининг қишлоқ хўжалиғи озиқ-овқат маҳсулотларига булган талабини тўлиқ қониқтириш жаҳон муаммоларидан ҳисобланади. 2024 йил бошига Қорақалпоғистон Республикаси аҳоли сони 2,0 миллиондан ошган бўлиб, ҳозирги вақтга аҳоли қишлоқ хўжалик озиқ-овқат маҳсулотлари билан тўлиқ таъминланган деб айтиш қийин. Масалан, 2022 йил маълумотларига кўра республикада қишлоқ хўжалиғи маҳсулотларига талаб сабзавот, полиз, дуккакли экинлар, гўшт, сут маҳсулотлари бўйича қониқтирилган, лекин картошка, мева, узум, балиқ маҳсулотлари ва бошқалар бўйича талаб қониқтирилмаган [11].

Маълумотларга кўра 2021-йилда жаҳон миқёсида асосий қишлоқ хўжалик маҳсулотларининг ишлаб чиқарилиши 2000 йилдан 54 фоизга, 2020 йилдан эса 2 фоизга ўсган ҳолда 9,5 миллиард тоннага етди. 2020 йилдан 2021 йилгача глобал дон ишлаб чиқариш 64 миллион тоннага ёки 2,1 фоизга ўсган, бу маккажўхори ишлаб чиқаришнинг 4,1 фоизга ўсиши билан боғлиқ. 2021 йилда маккажўхори, буғдой ва гуруч умумий дон етиштиришнинг 90 фоизини ташкил қилди. 2021 йилда жаҳон миқёсида мева ва сабзавотлар етиштириш мос равишда 910 миллион тонна (2020 йилга нисбатан +1,1 фоиз) ва 1,2 миллиард тонна (+1,4 фоиз) га етди. Товуқ, чўчқа ва қаромоллар дунё бўйлаб ишлаб чиқарилган асосий гўшт бўлиб, 2021 йилда 316 миллион тоннани ташкил қилди ва бу маълумотлар албатта ижобий кўринишга эга. Айниқса шуни таъкидлаш жойизки, Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг 2030 йил даврига кун тартибида иқтисодиёт олдига табиий ресурслар эҳтиёткорлик сақланган ҳолда 2050 йилга ҳовонинг иқлим нейтраллигига эришиш учун катта мақсадлар қўйилган [1]. Шунинг учун жоҳонда қишлоқ хўжалик маҳсулотларини ишлаб чиқарилишда табиий ресурслардан самарали фойдаланиши зарурлиги келиб чиқмоқда.

Ишлаб чиқаришда аҳоли даромадларининг ҳам ортиб бориши муҳим аҳамиятга эга. Қишлоқ хўжалиғи ишлаб чиқариши нафақат овқатланишни яхшилашда, балки кўпчилик учун асосий даромад манбайи ҳамдир. Қишлоқ хўжалик маҳсулотларининг етиштиришнинг юксалиши очарчиликка барҳам бериш, шунингдек, иқтисодий ва ижтимоий ривожланишнинг калитидир. Сўнгги ўн йилликларда глобал ўсимлик ишлаб чиқариш кескин ўзгарди. Биз етиштирадиган озиқ-овқат миқдори икки омил натижасида тез ўсди: қишлоқ хўжалиғи учун фойдаланадиган ерлар миқдори кенгайди, лекин энг катта омил экинлар ҳосилдорлигининг тез ўсиши бўди [2]. Албатта ҳосилдорликни юқорилатиш орқали ишлаб чиқаришни кўпайтириш асосий масалалардан ҳисобланади.

Қишлоқ хўжалиғи маҳсулотларини ишлаб чиқариши жараёнида жоҳондаги айрим давлатларнинг ишлаб чиқариш солоҳиятини ўрганилганда, АҚШ Қишлоқ хўжалиғи вазирлиғи 2023/24 маркетинг йили Шри-Ланка гуруч ишлаб чиқаришни 3,3 миллион тонна (тегирмон асосида), ўтган ойларга нисбатан 9 фоизга ва ўтган йилга нисбатан 17 фоизга кўп деб баҳоламоқда. Экилган мойдон 1,2 миллион гектарга баҳоланмоқда, бу 2022/23 йилга нисбатан анча кўп. Ҳосилдорликка эришиш тахмин қилинмоқда гектарига 4,22 тонна (тахминан), идеал об-ҳаво туфайли ўтган йилга нисбатан 16 фоизга кўп [3]. Бу маълумотлар бўйича ижобий кўрсаткишларга эришилган.

Европа Иттифоқида қишлоқ хўжалик маҳсулотларининг ишлаб чиқарилиши бўйича маълумотлар ўрганилганида 2022 йилда 270, 9 миллион тонна дон етиштирилган ва бу 2021 йилга нисбатан 26, 7 миллион тоннага кам бўлиб, кўплаб экинларнинг йиғиб олинган маҳсулотига Европа Иттифоқининг катта қисмларида қурғоқчилик шароитлари таъсир кўрсатган, шу жумладан донли маккажўхори (27,4 фоизга), кунгабоқар (10,1 фоизга пасайган) ва зайтун мойи учун зайтун (38, 1 фоизга пасайган). 2022-йилда кўплаб экинлар, жумладан, дон (+45, 6%), қонд лавлаги (+34, 9%), картошка (+30, 5%), мойли ўсимликлар (+29, 0%) юксалишда давом қилди [4]. Қишлоқ хўжалик маҳсулотларининг ишлаб чиқарилиши саноат маҳсулотларини ишлаб чиқарилишдан кескин фарқ қилади. Бунга табиат иқлим шароитлари кўпроқ таъсир қилиши мумкин.

Европа Иттифоқида қишлоқ хўжалигининг стратегик аҳамияти ва унинг солоҳияти жамиятга хизматлар кўрсатишда ҳозирги таъсирдан кескин фарқ қилади яъни қишлоқ хўжалиги амалиётлари отроф-муҳитга, соғлиққа ва иқлимга салбий таъсир қилмаслик ва секторнинг узок муддатли барқарорлиги ва рақобатбардошлиги йўналтирилган. Шунинг учун бу сектор Европа келажагига ижобий ҳисса қўшиши керак [5]. Бу фақат Европа учун эмас жаҳон миқёсида амалга оширилиши керак.

Ўзбекистон Республикасида ҳам қишлоқ хўжалик маҳсулотларининг ишлаб чиқарилиши муҳим аҳамият касб этади. Кейинги вақтлари аҳолини озиқ-овқат маҳсулотлари билан тўлиқ таъминлаш мақсадида қишлоқ хўжалик маҳсулотларини ишлаб чиқарилишни кўпайтириш йўлга қўйилган. Масалан, Ўзбекистон Статистика агентлиги дастлабки малумотларига кўра, 2023 йилда қишлоқ, ўрмон ва балиқчилик хўжалиги маҳсулотларининг умумий ҳажми 426,3 трлн сўмни ташкил этган. Бу кўрсаткич 2022 йил билан солиштирилганда 4,1 фоизга ошган. Қайд этилишича, 2023 йилда Ўзбекистонда чорвачилик маҳсулотлари йўналишида 2,8 млн тонна гўшт (тирик вазнда), 12 млн тонна сут, 8,5 млн дона тухум етиштирилган. 2023 йилда етиштирилган даҳқончилик маҳсулотлари хусусан, дон маҳсулотлари - 8,4 млн. тоннага, картошка - 3,6 млн. тонна, сабзавотлар - 11,6 млн. тоннага, полиз экинлари - 2,4 млн. тоннага, мева ва резаворлар - 3,1 млн. тоннага, узум - 1,7 млн. тоннага етти. [6]. Бу кўрсаткишлар олдинги йилларга нисбатан анча юқори.

Аграр сектор Ўзбекистон иқтисодиётининг энг муҳим тармоқларидан бири бўлиб, бу юртимиз аҳолисининг озиқ-овқат маҳсулотлари, қайта ишлаш саноати ва хизмат кўрсатиш соҳалари учун хомашё манбайи бўлиш билан бирга Ўзбекистоннинг ташқи савдо жараёнларида экспорт салоҳияти барқарорлигини таъминлашга хизмат қилади [7].

2023 йил қаҳратон қишдаги ноқулай об-ҳаво ва ёздаги ўта иссиқ кунлар сабабли қишлоқ хўжалиги меҳнаткашлари учун синовли йил бўлган бўлишига қарамасдан озиқ-овқат маҳсулотларини кўпайтириш борасида салмоқли натижаларга эришилди. Қишлоқ хўжалигида ислохотлар изчил амалга оширилаётган бугунги кунда аҳолини деҳқончилик маҳсулотларига бўлган талабини қондириш ва бу борадаги таъминотни тубдан яхшилаш муҳим аҳамият касб этади. Қайд этиш лозимки, мамлакатимиз ҳудудларида полизчиликнинг ўзига хос мактаблари яратилган бўлиб, айниқса қовун ва тарвуз етиштириш кенг оммалашган. Статистика агентлиги маълумотларига кўра, ўтган 2023 йилда мева - сабзавот маҳсулотлари экспорти ҳажми 7,9 % га ошган [8].

Кейинги вақтлари Республикада сув танқислиги сезиларли даражада таъсир қилмоқта ва қишлоқ хўжалигини сув ресурслари билан барқарор таъминлаш

мақсадида 2023 йилда сув ресурсларини бошқаришда узлуксиз тизимни йўлга қўйиш ҳамда сувни тежайдиган рақамли технологияларни жорий қилиш ҳисобига сувни етказиб беришдаги табиий йўқотишлар ҳажми **10 фоиз**гача камайтирилиш белгилаб олинди [9].

2023 йилда қишлоқ хўжалигида экспорт ҳажми қарийб 2 миллиард долларга етди. Жумладан, ўтган йили соҳада ишлаб чиқариш 4,1 фоизга ўсиб ва 426 триллион сўмни ташкил қилди. Экспорт эса қарийб 2 миллиард долларга етди ва 152 минг гектар боғ ва токзорлар барпо қилинди. Бу йил илк бор 3 миллион 700 минг тонна **пахта, шунингдек, 8 миллион тонна ғалла** ҳосили олинди. Бундай рақамлар яқин тарихимизда ҳеч қачон бўлмаган [10].

1-жадвал.

Қорақалпоғистон Республикасида қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини ишлаб чиқариш таҳлили (млрд.сум)

Т/р	Кўрсаткичлар номлари	2021 йил	2022 йил якуни		ўзгариш, % да	
			режа	ҳақиқатда	режага нисбатан	2021 йилга нисбатан
1.	Ялпи қишлоқ, ўрмон ва балиқчилик хўжалиги маҳсулотлари	12340,9	14322,7	14359,1	100,3	116,4
	Қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари ҳажми					
	а) жорий даврдаги амалий баҳоларда	11511,8	13170,0	13389,1	101,7	116,3
	шу жумладан, деҳқончилик маҳсулотлари	5400,4	6528,3	6631,9	101,6	122,8
	чорвачилик маҳсулотлари	6111,5	6641,8	6757,2	101,7	110,6
	б) таққослама баҳоларда	11511,8	11726,1	11921,6	101,7	103,6
2	Фермер хўжаликларида					
	таққослама баҳоларда	3546,4	3674,1	3679,0	100,1	103,7
	жорий баҳоларда	3546,4	4583,0	4589,1	100,1	129,4
3	Деҳқон хўжаликларида					
	таққослама баҳоларда	7160,9	7249,8	7420,8	102,4	103,6
	жорий баҳоларда	7160,9	7512,9	7780,9	103,6	108,7

1-жадвал маълумотларига кўра қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини ишлаб чиқариш таҳлили фермер ва деҳқон хўжаликлари бўйича алоҳида ўрганилган. Деҳқон хўжаликларида фермер хўжаликлари нисбатан икки баробардан кўпроқ маҳсулотлар ишлаб чиқарилганлиги кўринмоқда. Шунингдек қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини ишлаб чиқариш режага ва ўткан, йилга нисбатан анча кўпайган. Бу кўрсаткишларни ижобий баҳолаш мумкин. Республика аҳолисин талабини деҳқончилик маҳсулотлари билан

қониктириш асосий вазифалардан биридур. Бу эса сув танқислиги шароитида жуда ҳам мураккаб соҳа бўлиб ҳисобланади.

2-жадвал.

**Қорақалпоғистон Республикасида деҳқончилик маҳсулотларини ишлаб
 чиқаришда ялпи ҳосил таҳлили (минг тонна)**

Т/р	Кўрсаткичлар номлари	2021 йил	2022 йил		Ўзгариш, % да	
			режа	ҳақиқата	режага нисбатан	2021 йилга нисбата н
1.	<i>Донли экинлар - жами</i>	271,1	274,4	287,1	104,6	105,9
	шундан: кишлоқ хўжалик корхоналари	20,8	19,7	27,7	140,6	133,2
	Фермер хўжаликлари	213,2	217,5	223,8	102,9	105,0
	Деҳқон хўжаликлари	37,1	37,2	35,6	95,7	96,0
2.	<i>Бошоқли экинлар- жами</i>	147,4	155,0	165,9	107,0	112,6
	шундан: кишлоқ хўжалик корхоналари	8,3	12,5	15,5	124,0	186,7
	Фермер хўжаликлари	115,4	118,5	128,4	108,4	111,3
	Деҳқон хўжаликлари	23,7	24,0	22,0	91,7	92,8
3.	<i>Картошка- жами</i>	89,4	91,8	90,6	98,7	101,3
	шундан: кишлоқ хўжалик корхоналари	0,6	0,5	0,6	120,0	100,0
	Фермер хўжаликлари	29,0	30,0	29,3	97,7	101,0
	Деҳқон хўжаликлари	59,8	61,3	60,7	99,0	101,5
4.	<i>Сабзавот- жами</i>	301,5	313,4	314,6	100,4	104,3
	шундан: кишлоқ хўжалик корхоналари	8,9	6,0	5,3	88,3	59,6
	Фермер хўжаликлари	111,9	122,9	124,6	101,4	111,3
	Деҳқон хўжаликлари	180,7	184,5	184,7	100,1	102,2
5.	<i>Полиз- жами</i>	164,7	171,8	173,5	101,0	105,3
	шундан: кишлоқ хўжалик корхоналари	4,1	3,5	3,4	97,1	82,9
	Фермер хўжаликлари	83,1	89,6	91,4	102,0	110,0
	Деҳқон хўжаликлари	77,5	78,7	78,7	100,0	101,5
6.	<i>Мева- жами</i>	62,0	63,5	64,9	102,2	104,7
	шундан: кишлоқ хўжалик корхоналари	10,5	10,5	9,4	89,5	89,5
	Фермер хўжаликлари	25,5	26,4	28,7	108,7	112,5
	Деҳқон хўжаликлари	26,0	26,6	26,8	100,8	103,1
7.	<i>Ўзум- жами</i>	11,2	11,4	11,6	101,8	103,6
	шундан: кишлоқ хўжалик корхоналари	0,9	0,8	0,9	112,5	100,0
	Фермер хўжаликлари	4,3	4,5	4,6	102,2	107,0
	Деҳқон хўжаликлари	6,0	6,1	6,1	100,0	101,7

2-жадвал маълумотларидан кўришиб турибдики, Республикада деҳқончилик маҳсулотларини ишлаб чиқариш ялпи ҳосил режа бўйича фақат картошка маҳсулотини

етиштириш бўйича бажарилмаган ҳолас, бошқа барча турдаги маҳсулотларни ишлаб чиқариш режаси бажарилган. Лекин ўтган йилга нисбатан барча турдаги маҳсулотларни ишлаб чиқариш анча кўпайган. Хуласа қилиб айтиш керакки, маҳсулотларни ишлаб чиқаришни ҳалиям кўпайтириш чораларини кўриб чиқиш лозим.

Республика аҳолиси талабини чарвочилик маҳсулотлари билан ҳам қониқтириш зарур. Чорвачиликни ривожлантириш ҳам сув танқислиги шароитида мураккаб соҳа бўлиб қолмоқда.

Хулоса қилиб айтиш мумкинки, республикада аҳоли сони йилдан йилга ошиб бормоқда. Аҳоли сони ўсиб бориши билан қишлоқ хўжалик озиқ-овқат маҳсулотларига бўлган талаб ҳам ўсиб бормақда. Шунинг учун республикада қишлоқ хўжалик маҳсулотларини ишлаб чиқариш ва унинг самарадорлигини ошириб бориш лозим. Бунинг учун республикада солоҳият етарли бўлиб, фақат қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини етиштирадиган қишлоқ хўжалиги корхоналарини, фермер хўжаликларини ва деҳқон хўжаликларини рағбатлантириб бориш керак, шунингдек, сув танқислигини ҳисобга олган ҳолда қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини етиштирадиган субъектларга ҳосилдорликни ошириш учун янги технологияларни жалб қилиш зарур.

АДАБИЁТЛАРЛАР РЎЙХАТИ (BIBLIOGRAPHY)

1. Agricultural production statistics 2000 - 2021. FAOSTAT Analytical Brief 60. <https://www.fao.org/3/cc3751en/cc3751en>.
2. Agricultural Production. by Hannah Ritchie, Pablo Rosado and Max Roser. <https://ourworldindata.org/agricultural-production>.
3. World Agricultural Production. United States Department of Agriculture Foreign. Agricultural Service Circular Series WAP 2-24 February 2024. <https://apps.fas.usda.gov/psdonline/circulars/production>.
4. Eurostat Statistics Explained. Agricultural production-crops/ https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Agricultural_production-crops.
5. Feeding Europe: Agriculture and sustainable food systems. <https://ieep.eu/wp-content/uploads/2022/12/Think-2030-Feeding-Europe-1>.